

กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ
เพื่อระบบการเกษตรกรรมยั่งยืนและการอุปโภคบริโภคในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำ
บนพื้นที่สูง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

The Process of Enhancing Participation in Water Resources
Management for Sustainable Agriculture and Consumption in
Watershed Forest and High Areas Communities of Kanlayaniwattana
District, Chiangmai Province

สมคิด แก้วทิพย์¹, ปราบดา ยศสุข², สาทพร แสงสุโพธิ์³, พงศกร กาวิชัย⁴,
สิทธิชัย ธรรมชน⁵, กริช สุริยะชัยพันธ์⁶
Somkit Keawtip¹, Pradtana Yossuk², Sathaporn Saengsupho³,
Pongsakorn Kawichai⁴, Sittichai Thummakun⁵ Krit Suriyachaiapun⁶

Received: May 7, 2020

Revised: February 10, 2021

Accepted: February 23, 2021

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน
ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่า
ต้นน้ำบนพื้นที่สูง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้
กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยได้แก่ 1. กลุ่มผู้นำ
ชุมชน/ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 30 คน 2. ตัวแทนประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านต้นแบบ จำนวน
60 คน 3. ตัวแทนกลุ่มองค์กร/หน่วยงานที่ทำงานภายในพื้นที่ จำนวน 15 หน่วยงาน 4. กลุ่ม
องค์กร/หน่วยงานนอกพื้นที่ จำนวน 10 หน่วยงาน รวมทั้งหมด 90 คน และ 25 หน่วยงาน ซึ่งการ
วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและวิเคราะห์เชิงพรรณนาโดยการตรวจสอบความเที่ยงตรง

¹ อาจารย์ประจำคณะวิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (Lecturer, School of Administrative Studies, Maejo University) E-mail: somkid@mju.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะวิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (Assistant Professor, School of Administrative Studies, Maejo University) E-mail: pradtana@mju.ac.th

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะวิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (Assistant Professor, School of Administrative Studies, Maejo University) E-mail: drsathaporn@gmail.com

⁴ ผู้ช่วยนักวิจัย (Assistant Researcher) E-mail: foon27@hotmail.com

⁵ ผู้ช่วยนักวิจัย (Assistant Researcher) E-mail: sittichai.mju@gmail.com

⁶ ผู้ช่วยนักวิจัย (Assistant Researcher) E-mail: kritkrit02@gmail.com

ของข้อมูลด้วยวิธีตรวจสอบแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ สามารถแบ่งกระบวนการหรือขั้นตอนการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำ ได้แก่ 1. การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและอุปสรรคภาพรวมของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง 2. การวางระบบกลไกความร่วมมือของหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง 3. การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ระดับตำบลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง 4. การสร้างจิตสำนึกร่วมและการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่า) 5. การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยการประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง และ 6. แนวทางการดำเนินการตามระเบียบ และกฎหมายในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่เขตป่าสงวน

คำสำคัญ: การบริหารทรัพยากรน้ำ, การมีส่วนร่วมชุมชน, ชุมชนป่าต้นน้ำ, เกษตรกรรมยั่งยืน, การอุปโภคบริโภคน้ำ

Abstract

This qualitative study participatory action research was conducted in Kanlayaniwattana district, Chiang Mai Province so as to: enhance the participation process of the public, government, private and civil society sectors. This was based on the application of the Royal Initiatives and local wisdoms to the water resource management in the highland watershed community. The sample groups include: 1) community leaders and concerned personnel (30 persons); 2) representatives of people in a prototypic village (60 persons); 3) representatives of organizations/agencies in the locale of the study (15 organizations/agencies); and 4) 10 organizations/agencies outside locale of the study. The obtained data were analyzed by using content analysis and descriptive statistics. The validity of the data was examined by using the triangular method.

The study revealed that the process to enhance the participation of every sector all the parties included: 1) Analysing problems and obstacles; 2) Creating a cooperative mechanism to facilitate the participation of all parties; 3) developing (a) sub-district strategic plan(s) for water resource management in a highland watershed areas; 4) Promoting (environmental) awareness and (local) participation in conservation of natural resources (soil, water and forest); 5) Sharing and transferring knowledge about the application of the Royal Initiatives and local

wisdoms on highland water resource management; and 6) Providing legal guidelines on water resource ; and management in national reserved forest areas.

Keywords: Water Resources Management, Community Participation, Upstream Community, Sustainable Agriculture, Water Consumption.

บทนำ

ทรัพยากรน้ำถือเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งการอุปโภคบริโภค การทำการเกษตรกรรม การอุตสาหกรรม การคมนาคม การผลิตพลังงาน และการท่องเที่ยว รวมถึงมีความสำคัญที่ช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศต่าง ๆ รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำจึงได้มีการวางยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งยุทธศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะต้องเน้นกระบวนการทำงานในเชิงบูรณาการ โดยการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (คณะกรรมการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ, 2558) ในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยประสบปัญหาภัยแล้งหลายครั้ง ก่อให้เกิดผลกระทบต่องานได้ของเกษตรและความเสียหายทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก ทั้งทางด้านเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม ที่ต้องอาศัยผลผลิตทางการเกษตรเป็นวัตถุดิบมีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาภัยแล้งเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ฝนตกน้อยกว่าปกติหรือฝนตกไม่เป็นไปตามฤดูกาล พื้นที่ป่าถูกบุกรุก การขาดการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ (กรมทรัพยากรน้ำ, 2560) แต่ที่ผ่านมามีการดำเนินงานในด้านการจัดการทรัพยากรน้ำนั้นยังประสบปัญหาและไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังเห็นได้จากการที่ในหลายพื้นที่ยังประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ ทั้งในส่วนของน้ำกิน น้ำใช้ และน้ำเพื่อการเกษตรกรรม โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

ทั้งนี้จังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่สำคัญที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสาขาที่สำคัญ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอแม่แจ่มและอำเภอกัลยาณิวัฒนาซึ่งปกคลุมไปด้วยป่าไม้ แต่ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา แนวคิดการผลิตเพื่อตอบสนองต่อตลาดและระบบทุนนิยมพร้อมกับการพัฒนาด้านวัตถุและโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้วิถีชีวิตคนกลุ่มน้ำแม่แจ่มเริ่มเปลี่ยนแปลงสู่การผลิตเพื่อการตลาด เช่น การปลูกสตรอว์เบอร์รี การปลูกพืชทองญี่ปุ่น การปลูกข้าวโพด หรือการปลูกพืชตระกูลถั่ว เป็นต้น ทำให้เกิดการบุกรุกขยายพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้นและวิถีการบริโภคชุมชนไม่ตรงกับการผลิตดังกล่าว ขณะเดียวกันการที่พื้นที่ของอำเภอกัลยาณิวัฒนาอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การดำเนินวิถีชีวิตจากที่ทำไร่หมุนเวียนเปลี่ยนมาเป็นเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวมากขึ้นเพราะไม่สามารถหมุนเวียนพื้นที่การเพาะปลูกแบบดั้งเดิมได้ รวมถึงวิถีการผลิตเกษตรกรรมที่เปลี่ยนไปจากทำรวมแปลงใหญ่ร่วมกัน กลายเป็นแปลงส่วนบุคคล ส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นเพียงปัจจัยการผลิตการเพิ่มรายได้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการบริโภคที่เพิ่มขึ้น นำไปสู่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างเข้มข้น จนละเลยแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในอดีตที่เน้นการอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ระบบวนเกษตร ภูมิปัญญาชุมชน ประเพณีความเชื่อเดบอทุ (เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติป่าโดยเฉพาะกับต้นไม้เพราะในชีวิตของกะเหรี่ยงนั้นมี

ความเชื่อเมื่อเด็กทุกคนเกิดมา พ่อจะต้องเอา “เด” หรือรามาผูกไว้กับต้นไม้ที่แข็งแรงหรือแข็งแรงเพื่อให้ขวัญของเด็กได้อยู่ กับต้นไม้และให้ต้นไม้ต้นนั้นมาดูแลตัวเด็กคนนั้น ๆ ไม่ให้มีการเจ็บไข้ได้ป่วย ดังนั้นพี่น้องชาวกะเหรี่ยงจึงให้ความสำคัญกับป่าหรือต้นไม้เป็นอย่างมาก เพราะเชื่อว่าต้นไม้จะกลับมาดูแลชาวกะเหรี่ยงเรา) หรือการแบ่งปันผลผลิตจากป่า เป็นต้น ขณะที่เกษตรกรเองไม่มีอำนาจต่อรองเรื่องราคาผลผลิต สิ่งทีเกษตรกรบนที่สูงในพื้นที่ต้องประสบกับปัญหาที่สำคัญคือปัญหาภาวะหนี้สินจากต้นทุนที่ต้องเพิ่มสูงขึ้นทุกปี ทั้งค่าปุ๋ยและสารเคมีทางการเกษตรเนื่องจากดินเสื่อมคุณภาพ และเมื่อมีการแผ้วถางพื้นที่ลาดชัน การใช้พื้นที่ซ้ำซากพร้อมกับปุ๋ยเคมีจำนวนมากเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ, 2562) ส่วนพื้นที่อำเภอกลายาพัฒนาที่ถือว่าเป็นพื้นที่สำคัญในการเป็นแหล่งกำเนิดของแหล่งน้ำ ต้นน้ำของลำน้ำแจ่ม แต่ในพื้นที่ต้นน้ำบนพื้นที่สูงนั้นกลับประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นอย่างมาก ทั้งในส่วนของปริมาณน้ำที่ลดลง การขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค และขาดแคลนน้ำเพื่อการทำการเกษตรของประชาชนในพื้นที่ป่าต้นน้ำ อีกทั้งยังเกิดภาวะวิกฤตในช่วงหน้าแล้งที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง จนประชาชนไม่สามารถทำการเพาะปลูกพืชในช่วงระยะเวลาเดือนมกราคม ถึง พฤษภาคมได้ (ดวงพร อ่อนหวาน และคณะ, 2556) ที่ผ่านมามีหน่วยงานทั้งภาคเอกชน หน่วยงานทางการศึกษา หน่วยงานวิชาการ ได้เข้ามามีบทบาทในการเข้ามาแก้ไขปัญหาทรัพยากรน้ำในพื้นที่ แต่แก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำนั้นไม่ประสบความสำเร็จ เป็นเพราะส่วนหนึ่งมาจากการที่หน่วยงานของรัฐไม่ได้วางเงื่อนไขในการมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรภาคีในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและอีกประการหนึ่งหน่วยงานที่เข้าพัฒนาแก้ไขปัญหาด้านการจัดการน้ำในพื้นที่ก็ไม่ได้มีการประสานการทำงานร่วมกับองค์กรที่เกี่ยวข้องจริงจัง (อัจฉรา พิเลิศ และวุฒิศักดิ์ ทัศนะวันมัย, 2561) และประการสุดท้ายการขาดเวทีกลางในการแลกเปลี่ยนและกำหนดทิศทางการทำงานร่วมกันของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ทำงานในการจัดการน้ำในพื้นที่ทั้งในส่วนที่มาจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคเครือข่าย และประชาชนในพื้นที่ ที่สำคัญการสร้างกระบวนการรับรู้และการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรมและการอุปโภคบริโภคในพื้นที่ที่ยั่งยืนและไม่ต่อเนื่อง

ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานในการแก้ไขปัญหาด้านการบริหารจัดการน้ำอย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่อำเภอกลายาพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ให้เกิดเป็นรูปธรรมและเกิดการทำงานในการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำเชิงบูรณาการ โดยทุกภาคส่วนทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคเครือข่าย และประชาชน เข้ามาส่วนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรมยั่งยืนและการอุปโภคบริโภคของประชาชนในพื้นที่ เพื่อสร้างความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า และคน) และสามารถหล่อเลี้ยงชีวิตของคนในลุ่มน้ำแจ่มได้ต่อไปในอนาคต

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และคณะผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลในการศึกษามีทั้งข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการค้นคว้าแหล่ง

ข้อมูลสารสนเทศ หรือข้อมูลที่ได้มีการนำเสนอเผยแพร่ทั้งในระดับองค์กร หน่วยงาน หรือ สาธารณชนทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ได้แก่ สิ่งพิมพ์ตำราวิชาการ บทความวิชาการ แผนการบริหารจัดการน้ำของประเทศ นโยบายของรัฐบาล แผนยุทธศาสตร์การ พัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ แผนการปฏิบัติงาน แผน โครงการ สื่อวีดิทัศน์ บทสัมภาษณ์ และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมด และข้อมูล ปฐมภูมิ โดยเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดอภิปรายกลุ่มย่อย การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการวิจัยได้แก่ 1. กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ที่มีบทบาทหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากร น้ำ จำนวน 30 คน 2. ตัวแทนประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านต้นแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ จำนวน 60 คน 3. ตัวแทนกลุ่มองค์กร/หน่วยงานที่ทำงานภายในพื้นที่ จำนวน 15 หน่วยงาน 4. กลุ่มองค์กร/หน่วยงานนอกพื้นที่ จำนวน 10 หน่วยงาน รวมทั้งหมด 90 คน และ 25 หน่วยงาน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญเหล่านี้ได้มาโดยการคัดเลือกแบบเจาะจง การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยใช้วิธี การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม มาวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสร้าง ข้อสรุปในการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการจัดกระบวนการและการทบทวนกระบวนการหลายครั้ง จากนั้นนำกระบวนการมาเรียบเรียงเป็นขั้นตอนที่ชัดเจนและเข้าใจง่าย ซึ่งส่วนใหญ่ข้อมูลที่น่ามา วิเคราะห์เป็นข้อความบรรยายที่ได้จากการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ และการจดบันทึก ทั้งนี้คณะผู้ วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (สุภาศักดิ์ จันทร์วานิช, 2556) ส่วนกรอบแนวคิดของการวิจัยการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการ ขาดแคลนน้ำและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน จากการขับเคลื่อนในกระบวนการของ ภาคประชาชนในพื้นที่อำเภอภักดีชุมพลต่อการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ หรือการจัดการที่เกี่ยวข้อง กับทรัพยากรในพื้นที่ในอดีตก่อนมีการจัดตั้งเป็นอำเภอภักดีชุมพลหรือการมีองค์กรปกครอง ท้องถิ่นหรือมีหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาในพื้นที่ ถือได้ว่าการรวมตัวกันของภาคประชาชนหรือ ชาวบ้านในพื้นที่ค่อนข้างมีความเข้มแข็งมาก โดยการขับเคลื่อนผ่านองค์กรที่ไม่เป็นทางการที่มีการ รวมตัวกันของตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ ที่เรียกว่า “สภาชนเผ่าพื้นเมืองมือเงาะ” โดยสภาชนเผ่า พื้นเมืองเป็นเสมือนพื้นที่พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดของประชาชนในพื้นที่ที่ประกอบด้วยทุกภาคส่วน ทุกเพศทุกวัย เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ กลุ่มผู้นำทางศาสนา กลุ่มหน่วย งานภาครัฐ หรือกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น เกือบแทบทุกกลุ่มหรือประชาชนทุกพื้นที่ที่เข้า มามีบทบาทในการพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือหาข้อเสนอร่วมกันในการหา ทางออกต่อการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องทุกๆด้านของชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการต่อ ปัญหาการขาดแคลนน้ำก็มีกลไกการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยที่ประชาชนลุกขึ้นมา ร่วมคิด ร่วมทำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนเองก่อน เพราะส่วนหนึ่งหน่วยงานภาค รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ถือว่าเข้ามาในพื้นที่ค่อนข้างน้อยทำให้การส่งเสริมหรือการช่วย เหลือจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรภายนอกชุมชนแทบจะไม่มี ทำให้ชุมชนจำเป็นต้องสร้าง เครือข่ายภาคประชาชนและการสร้างความร่วมมือที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่าง แท้จริงในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในพื้นที่ตนเองและสร้างปัจจัยเอื้อต่อการสนับสนุนจากหน่วย

ผลการศึกษา

ผลการศึกษารายตามประเด็นทั้งหมดแบ่งเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ 1. บริบททั่วไปของอำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ 2. การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาค รัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำ บนพื้นที่สูง อำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ และ 3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการบริหาร จัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง อำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. บริบททั่วไปของอำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

อำเภอ กัลยาณิวัฒนา เป็นเขตการปกครองระดับอำเภอลำดับที่ 25 ของจังหวัดเชียงใหม่ และอันดับที่ 878 ของประเทศไทย จัดตั้งเมื่อ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2552 โดยแยกออกมาจากอำเภอ แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นป่าและภูเขาสูงชันล้อมรอบ ตั้งอยู่ในเขตป่า สงวนแห่งชาติ สภาพป่าเป็นป่าเบญจพรรณ มีอากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี เป็นพื้นที่ป่าไม้และภูเขา 378,245 ไร่ การเกษตร 30,391 ไร่ ที่อยู่อาศัย 3,327 ไร่ และพื้นที่โล่งสาธารณะ 4,635 ไร่ ซึ่งมี สถานที่สำคัญในพื้นที่ ได้แก่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ อ่างเก็บน้ำห้วยอ้อ วัดบ้านจันทร์ หรือป่าสนวัดจันทร์ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เป็นต้น อำเภอ กัลยาณิวัฒนา ประกอบด้วยทั้งหมด 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลแม่แดด ตำบลบ้านจันทร์ และตำบลแจ่มหลวง ซึ่งส่วนใหญ่คนในชุมชนเป็น พืชไร่ชาติดินพื้นที่ ได้แก่ ชาติดินรุ่มปกากะญอ จำนวน 18 หมู่บ้าน (ทั้งหมด 30 หย่อมบ้าน) ชาติดิน รุ่มจัม จำนวน 3 หมู่บ้าน และชาติดินรุ่มลือ จำนวน 1 หมู่บ้าน โดยมีจำนวนประชากรทั้งหมด ประมาณหนึ่งหมื่นสองพันคน ทั้งนี้อำเภอ กัลยาณิวัฒนา เป็นพื้นที่ป่าสนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงพญาเย็นและเป็นที่ป่าสนธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากเขตบริเวณผืนป่าเดียวกันมีทั้งสนสองใบและสนสามใบขึ้นอยู่ โดยลักษณะทางภูมิศาสตร์นั้นอำเภอ กัลยาณิวัฒนาเป็นพื้นที่ภูเขาสูงชันสลับพื้นที่ราบสูง อยู่ในเขตลุ่มน้ำชั้น 1 และ 2 จึงเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่สำคัญในลุ่มน้ำแม่แจ่มตอนบน ที่ไหลไปรวมกับแม่น้ำปิง โดยพื้นที่ทั่วไปส่วนใหญ่เป็นป่าไม้และลำห้วย มีอากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี มีแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่พัฒนาแล้วหลายแห่ง แต่เนื่องจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำมีการบุกรุกและความจำเป็นต้องการใช้น้ำในปริมาณที่มากขึ้น ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและการขยายตัวทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง เพราะประชาชนมีความต้องการใช้น้ำทั้งด้านการเกษตร และด้านอุปโภคบริโภคเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องตามไปด้วย “คนต้นน้ำรักษาป่ารักษา น้ำ แต่ตอนนี้ไม่มีน้ำเพียงพอต่อความต้องการแล้ว” (วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2560)

2. การเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาค รัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง อำเภอ กัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ สามารถแบ่งกระบวนการหรือขั้นตอนการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อ

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำ ได้แก่

2.1 การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและอุปสรรคภาพรวมของการบริหารจัดการน้ำ - จากการที่มีการจัดให้มีการระดมความคิดเห็นแต่ละหน่วยงานในมิติมุมมองที่แตกต่างกันออกไปตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงาน หรือองค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน พบว่า ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีความซับซ้อนหลากหลายตามสภาพเงื่อนไขบริบทภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ตลอดจนขึ้นอยู่กับคนและระบบกฎหมายเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ ปัญหาทางตรงที่ความคิดเห็นตรงกันทั้ง 3 ภาคส่วน (ภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน) คือ ปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องกับการขาดแคลนน้ำหรือแหล่งน้ำ ปัญหาการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรมในพื้นที่ ปัญหาการขาดความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและภาคประชาชนในพื้นที่ ส่วนความคิดเห็นที่ส่วนใหญ่ที่สะท้อนจากหน่วยงานภาครัฐ คือ ปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ และส่วนความคิดเห็นที่ส่วนใหญ่ที่สะท้อนจากภาคประชาชน และภาคเอกชน คือ ปัญหาการขาดแคลนอุปโภคและบริโภคของพื้นที่ ปัญหาความกังวลของแหล่งน้ำที่อาจจะมีมลพิษปนเปื้อนกับสารเคมีทางการเกษตรกรรม ปัญหาความรุนแรงของการขาดแคลนน้ำในแหล่งน้ำตามธรรมชาติพื้นที่ และปัญหาทางอ้อมที่ความคิดเห็นตรงกันทั้ง 3 ภาคส่วน (ภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน) คือ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของวิถีวัฒนธรรมและความขัดแย้งด้านการใช้น้ำ ปัญหาจำนวนประชากร สถานประกอบการหรือสถานที่ราชการเพิ่มมากขึ้น ส่วนความคิดเห็นที่ส่วนใหญ่ที่สะท้อนจากภาครัฐ และเอกชน คือ ปัญหาที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรม หรือความเชื่อที่ถูกปฏิบัติซ้ำ ๆ จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงเป็นภาวะปกติที่เป็นปัญหาในชุมชนแต่คนในชุมชนส่วนใหญ่มองไม่เป็นปัญหา ปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจด้านการบริหารจัดการน้ำกับเชิงเทคนิคระบบ ปัญหาด้านกฎหมายเขตป่าสงวนในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ และส่วนความคิดเห็นที่ส่วนใหญ่ที่สะท้อนจากภาคประชาชน คือ ปัญหาที่เกิดจากปัจจัยที่ควบคุมได้ยากที่มีความเกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่ทางกฎหมายของภาครัฐ ทั้งนี้ ปัญหาและอุปสรรคล้วนเกิดจากการสร้างความเข้าใจ การรับรู้ร่วมที่อยู่บนฐานข้อมูลที่ถูกต้องและการตระหนักถึงการเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้น ซึ่งการมีส่วนร่วมในการพูดคุยและแสดงความคิดเห็นเป็นพื้นฐานสำคัญอันดับแรกที่สามารถสร้างพื้นที่ให้ทุกคนทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องและตรงจุดของปัญหาอย่างแท้จริง

ภาพที่ 1 การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและอุปสรรคภาพรวมของการบริหารจัดการน้ำ

2.2 การวางระบบกลไกความร่วมมือของหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง - เบื้องต้นมีความจำเป็นเพื่อให้เห็นบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจนของหน่วยงานที่มีความรับผิดชอบโดยตรง และหน่วยงานที่มีส่วนในการสนับสนุนการขับเคลื่อนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ อีกทั้งต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของกลไกที่ทุกภาคส่วนผ่านการมีส่วนร่วมทุกกระบวนการทั้งร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับประชาชนและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความมั่นคงยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับทุกโครงสร้างหรือกลไกขับเคลื่อนการดำเนินงานในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นการประชุม พุดคุย การบูรณาการแผนงาน บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) หรือการแบ่งปันข้อมูล โดยภายใต้ความร่วมมือได้มีหน่วยงานที่มีเจตจำนงและความพร้อมกับการดำเนินงานและประสานงานร่วมกันในพื้นที่ ดังต่อไปนี้ 1.วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ 2. อำเภอกัลยาณิวัฒนา 3. สำนักงานสาธารณสุขอำเภอกัลยาณิวัฒนา 4. องค์การบริหารส่วนตำบลแม่แดด 5. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านจันทร์ 6. องค์การบริหารส่วนตำบลแจ่มหลวง 7. สมาคมป่าเกอญ่เพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม 8. หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ขม.12 (วัดจันทร์) 9.มูลนิธิรักษ์ไทย และ 10. มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีเจตจำนงที่จะเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคเอกชนในการประยุกต์ใช้ตามแนวพระราชดำริ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการอุปโภคบริโภคในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง อำเภอกัลยาณิวัฒนา ที่สำคัญการดำเนินงานกลไกขับเคลื่อนต้องลงไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ของประชาชนในชุมชนอย่างทั่วถึงในการสร้างความเข้าใจ การรับรู้ในการดำเนินการเพื่อให้การขับเคลื่อนสามารถเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทุกภาคส่วน โดยสามารถแบ่งขั้นตอนของกลไกการดำเนินงานร่วมกัน ได้แก่ 1) บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานพัฒนาาร่วมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูงในพื้นที่ 2) กระบวนการสร้างความร่วมมือ และการประสานงานเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูงในพื้นที่ 3) การขับเคลื่อนงานความร่วมมือของหน่วยงานเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูงในพื้นที่

และ 4) การจัดโครงสร้างและความเชื่อมโยงการดำเนินงานกลไกขับเคลื่อนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูงระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับหมู่บ้าน

2.3 การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ระดับตำบล และกิจกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง - เป็นแผนที่เกิดขึ้นระหว่างการศึกษาวิจัยที่มีการระดม การปรึกษาหารือในการดำเนินงานขององค์กรบริหารส่วนตำบลในพื้นที่ของอำเภอกัลยาณิวัฒนา เพื่อการจัดทำร่างหรือแนวทางในการทำแผนยุทธศาสตร์เข้าสู่ระบบขององค์กรปกครองท้องถิ่นในการกำหนดความต้องการและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนในพื้นที่ระดับตำบล ทั้งนี้กระบวนการในการพูดคุยในการพัฒนาร่างแผนยุทธศาสตร์หรือแนวทางในการกำหนดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของพื้นที่ในระดับตำบล โดยได้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ และตัวแทนผู้นำชุมชนในพื้นที่ระดับตำบลเข้าร่วม ได้แก่ ผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และ ส.อบต.) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ขององค์กรบริหารส่วนตำบล ตัวแทนชาวบ้านผู้ใช้น้ำ ผู้แทนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้กระบวนการในการรวบรวมข้อเสนอหรือแนวทางในการจัดทำร่างแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำในระดับตำบล ประกอบด้วยการจัดเวทีเสวนา การประชุมชนกลุ่มย่อยในหมู่บ้าน และการสัมภาษณ์กับผู้นำชุมชน และผู้ที่มีความเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ซึ่งการดำเนินงานในการจัดทำร่างแผนยุทธศาสตร์ในระดับตำบลมีองค์กรบริหารส่วนตำบลในพื้นที่จำนวน 2 แห่ง (ได้แก่ อบต. บ้านจันทร์ และอบต.แม่แดด) ที่ได้เข้าร่วมเวทีการพูดคุยในการหาแนวทางในการพัฒนาร่างแผนยุทธศาสตร์ในระดับตำบล โดยสามารถกำหนดแผนการปฏิบัติงานของท้องถิ่นได้แบ่งเป็นแผนในการปฏิบัติงาน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) แผนการปฏิบัติการพัฒนาและปรับปรุงด้านโครงสร้างพื้นฐานการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ 2) แผนการปฏิบัติการพัฒนาและปรับปรุงระบบประปาภูเขาเพื่ออุปโภคบริโภคในพื้นที่ และ 3) แผนการปฏิบัติการฟื้นฟูอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทรัพยากรน้ำ ขณะเดียวกันยังมีการบูรณาการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภาคีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในระดับตำบลให้สามารถขับเคลื่อนเป็นไปอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาทรัพยากรน้ำและอื่น ๆ ต่อไป

2.4 การสร้างจิตสำนึกมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่า) - เป็นการทำงานร่วมกับประชาชนในพื้นที่และประมวลออกมาเป็นกิจกรรมของชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านต้นแบบจาก 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านจันทร์ ตำบลแจ่มหลวง และตำบลแม่แดด ประมาณ 300 คน รวมถึงหน่วยงานภาคในและภาคนอกพื้นที่ จำนวน 30 หน่วยงาน การสร้างจิตสำนึกร่วมและการสร้างมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นความต้องการของประชาชน ชุมชน และหน่วยงานในพื้นที่เพื่อกระตุ้นให้เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่ ประชาชนและคนที่สนใจภายนอกได้ร่วมกิจกรรมของชุมชนในการอนุรักษ์ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่า) ในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำ รวมถึงการฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อที่ดีต่อการสร้างการมีส่วนร่วม ความรักและความสามัคคีของคนในชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนบนพื้นที่สูงจำเป็นต้องมองการแก้ไขปัญหาที่ครอบคลุมและเป็นองค์รวมที่สะท้อนความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตตามระบบนิเวศของคนในชุมชน ซึ่งการสร้างสำนึกภูมิกำไรใช้น้ำยังเป็นการพัฒนาไปสู่การสร้างสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มีความรับผิดชอบ

ชอบต่อตนเอง และผู้อื่น (เห็นความเดือดร้อนของผู้อื่นเสมือนเป็นความทุกข์ของตนเอง) จึงจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างการสื่อสารให้กับประชาชน หรือหน่วยงานภายนอกชุมชนต่อการบริหารจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนบนพื้นที่สูงที่สามารถสร้างการรับรู้และการสื่อสารให้กับสังคมทั่วไป โดยเฉพาะผู้ที่มีความเกี่ยวข้องตลอดสายแม่ น้ำ แม่ แจ่ม หรือแม่น้ำปิงที่ส่วนหนึ่งมีต้นน้ำกำเนิดจากอำเภอกัลยาณิวัฒนา การสร้างจิตสำนึกร่วมถือเป็นความจำเป็นเร่งด่วนของการขับเคลื่อนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติทุกมิติ เพราะคนในพื้นที่ที่เป็นกลไกสำคัญในการร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมพัฒนา ร่วมป้องกัน และร่วมแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มจากการสร้างการรับรู้ร่วม การเรียนรู้ร่วม และสร้างให้เกิดความรับผิดชอบร่วมของทุกคนทุกวัยในการใช้น้ำหรือการรักษาแหล่งต้นน้ำ ทำให้การกิจกรรมการสร้างสำนึกร่วมได้เริ่มจากความเชื่อ วิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นต้นทุนเดิมของการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เช่น การบวชป่า หรือการอธิฐานป่าต้นน้ำ การสร้างฝายชะลอน้ำในพื้นที่ลำห้วยของต้นน้ำ การปลูกป่า การทำแกวักนไฟป่า หรือการสำรวจแหล่งน้ำของเยาวชน เป็นต้น เพื่อสร้างจุดเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

2.5 การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยการประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง - เป็นการออกแบบแผนการเรียนรู้ร่วมของผู้นำหรือแกนนำในพื้นที่ชุมชนต้นแบบ โดยมีกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ที่มีบทบาทหรือมีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้รับประโยชน์โดยตรง ประกอบด้วย ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ผู้นำศาสนา ผู้นำคนรุ่นใหม่ ผู้นำสตรี และผู้นำเยาวชน ตำบลละ 30 คน รวมทั้งหมด 150 คน เพื่อการสร้างกระบวนการรับรู้และกระบวนการทัศนใหม่ผ่านการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการศึกษาดูงานของชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ การถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์โดยการประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภูมิปัญญาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่ป่าต้นน้ำจากปราชญ์ชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการสร้างการมีส่วนร่วมเกิดความตระหนักและสำนึกในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ ป่า) ที่สำคัญชุมชนสามารถดำเนินการกำหนดกฎระเบียบ หรือข้อตกลงร่วมกันในการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรมในพื้นที่ของชุมชนได้อย่างเพียงพอ ขณะเดียวกันผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านมีองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเขตป่าสงวนแห่งชาติในพื้นที่บางส่วนของชุมชนที่เป็นแหล่งต้นน้ำอยู่ในพื้นที่ของเขตป่าสงวนแห่งชาตินั้น ทำให้ความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวกับกฎหมายพื้นที่ป่า หรือการดำเนินการเพื่อการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำ หรือการประสานงานเพื่อการบูรณาการการทำงานกับหน่วยงานภายในและภายนอกชุมชนเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนที่มีประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ซึ่งกระบวนการสร้างการเรียนรู้แลกเปลี่ยนทางปัญญาของคนในพื้นที่ชุมชนบนพื้นที่สูงต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำทั้งน้ำใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและน้ำใช้เพื่อการเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1. การเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการศึกษาดูงานของชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ 2. การถ่ายทอดองค์ความรู้และ

ประสบการณืโดยการประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริน้ในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง และ 3. การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภูมิปัญญาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่ป่าต้นน้ำจากปราชญ์ชุมชน

2.6 แนวทางการดำเนินการตามระเบียบ และกฎหมายในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ - จากการระดมความคิดเห็นและการสังเคราะห์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านกฎหมาย เช่น กรมป่าไม้ หน่วยจัดการต้นน้ำขุนแม่แจ่ม คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง โครงการหลวงวัดจันทร์ มูลนิธิรักษไทยมูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผู้นำ/แกนนำในพื้นที่อำเภอกัลยาณิวัฒนา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น เพื่อหาแนวทางการดำเนินการตามระเบียบที่เอื้อต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำระดับชุมชนในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ สามารถแบ่งแนวทางออกได้ 5 ประการ ได้แก่ 1) การพิสูจน์สถานะของชุมชนหรือหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ 2) การขออนุญาตดำเนินการเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการบริหารจัดการน้ำระดับชุมชนในเขตพื้นที่ป่าสงวนโดยผ่านหน่วยงานภาครัฐ 3) การดำเนินโครงการ/กิจกรรมเพื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการบริหารจัดการน้ำระดับชุมชนในเขตพื้นที่ป่าสงวนร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ 4) การขออนุมัติจัดตั้งป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 5) กระบวนการหลังการได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการบริหารจัดการน้ำระดับชุมชนในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ขณะเดียวกันในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจะเข้ามามีการดำเนินการจำเป็นต้องได้รับอนุญาตหรือมีการประกาศเป็นวาระฉุกเฉินก่อน (ประกาศวาระภัยแล้งของจังหวัด) ซึ่งที่ผ่านมาในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่เขตป่าสงวนเป็นเพียงการดำเนินการสร้างการสร้างความจริงสำนึกของประชาชนในพื้นที่ หรือเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป้องกันของป่าต้นน้ำหรือลำห้วย เช่น การสร้างฝายชะลอน้ำ การบวขป่า หรือการปลูกป่า เป็นต้น ที่ได้ดำเนินการร่วมกับทางหน่วยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ หน่วยงานภาคเอกชน และกลุ่มชุมชนในพื้นที่ ส่วนการจะพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐานในการจัดการน้ำหรือการพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ชุมชนแม่จะสามารถดำเนินการได้ตามระเบียบของกรมป่าไม้ แต่จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานร่วมกับทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ของคณะผู้วิจัยจากความคิดเห็น ความต้องการของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่ผ่านการแบบสัมภาษณ์ การจัดอภิปรายกลุ่มย่อย การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยสามารถแบ่งประเด็นได้ดังต่อไปนี้

3.1 การสร้างความเข้าใจและแนวทางการร่วมมือต่อประชาชนกับหน่วยงานในพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในเขตพื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้

3.2 การสำรวจและออกแบบการบริหารจัดการน้ำโดยผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญของหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกพื้นที่

- 3.3 การจัดการองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการน้ำอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับพื้นที่
- 3.4 การสร้างจิตสำนึกของประชาชน และการดูแลป่าต้นน้ำโดยน้อมนำศาสตร์พระราชาเป็นแนวทางด้านการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่
- 3.5 การลดการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรกรรมที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำในพื้นที่
- 3.6 การสร้างนวัตกรรมการจัดการน้ำด้านการเกษตรกรรมที่มีความเหมาะสมกับการเพาะปลูกในพื้นที่
- 3.7 การจัดทำฐานข้อมูลและแหล่งรวบรวมข้อมูลการจัดการน้ำของอำเภอภักดีชุมพล
- 3.8 การดำเนินการยกร่างแผนแม่บทในระดับชุมชน ระดับตำบล และระดับอำเภอด้านการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่
- 3.9 การกระตุ้นให้ผู้นำทางจิตวิญญาณ (พระสงฆ์ หรือ ศิษยาภิบาล) เข้ามาร่วมบทบาทการพัฒนาชุมชนและการร่วมแก้ไขปัญหาภัยกับชุมชน

ภาพที่ 2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

การดำเนินการวิจัยได้ข้อค้นพบที่สำคัญที่เป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขที่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ และข้อจำกัดการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำทรัพยากรน้ำชุมชนบนพื้นที่สูงที่ได้จากการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ของคณะผู้วิจัยผ่านแบบสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การจัดอภิปรายกลุ่มย่อย การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่หมู่บ้านต้นแบบจาก 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านจันทร์ ตำบลแม่หลวง และตำบลแม่แดด ประมาณ 300 คน รวมถึงหน่วยงานภาคในและภาคนอกพื้นที่ จำนวน 30 หน่วยงาน โดยข้อค้นพบและการอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้สามารถแบ่งประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1. ความสัมพันธ์โครงสร้างและบทบาทการดำเนินงานของคณะ

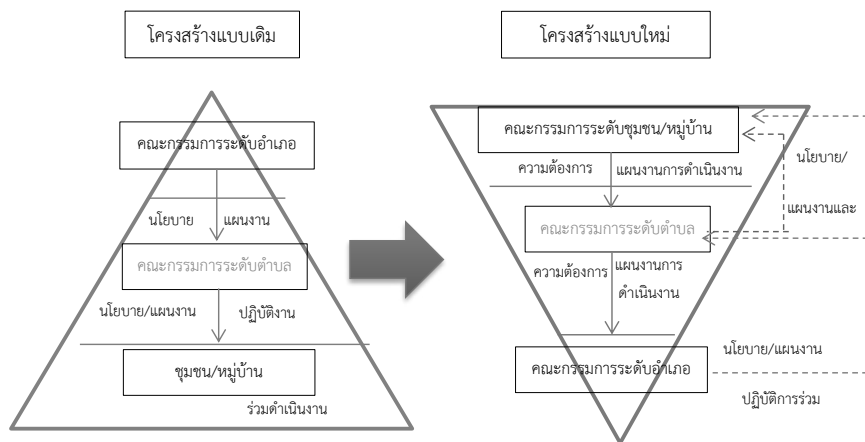
กรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และ 2. การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง ดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์โครงสร้างและบทบาทการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (ระดับชุมชน ระดับตำบล และระดับอำเภอ) - จากการออกแบบโครงสร้างการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ คณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำระดับอำเภอ คณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำระดับตำบล และคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำระดับชุมชน เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพและประชาชนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานที่การร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ โดยโครงสร้างการดำเนินงานในระดับอำเภอและระดับตำบลถือเป็นโครงสร้างมักพบเป็นประจำในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้งของทุก ๆ ปี และส่วนใหญ่เป็นโครงสร้างที่มีการจัดตั้งโดยหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ ระดับอำเภอจะเป็นหน่วยงานอำเภอที่มีนายอำเภอเป็นประธานคณะกรรมการ และระดับตำบลจะเป็นหน่วยงานขององค์การปกครองท้องถิ่นที่มีนายกองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่นเป็นประธานคณะกรรมการดังกล่าว ซึ่งบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการเป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีทั้งอำนาจในการดำเนินงานและประสานงานเพื่อปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมหรือการบรรเทาความเดือดร้อนให้กับประชาชนในพื้นที่และแน่นอนว่าโครงสร้างดังกล่าวยังมีความจำเป็นต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของภาพรวมของอำเภอกัลยาณิวัฒนา ขณะเดียวกันในระดับชุมชนกลับไม่มีการจัดตั้งคณะกรรมการฯ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบเข้ามามีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของตนเอง ซึ่งถือเป็นช่องว่างสำคัญของการไม่สามารถแก้ไขปัญหาและไม่สามารถการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ได้จริง จึงทำให้คณะวิจัยและกลุ่มตัวแทนประชาชนในพื้นที่กลุ่มหนึ่งเล็งเห็นความสำคัญในการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำระดับชุมชนหรือหมู่บ้านเพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนการประสานงานกับคนในชุมชนในการแก้ไขปัญหาและประสานงานร่วมกันหน่วยงานระดับตำบลและระดับอำเภอ รวมไปถึงการจัดทำระเบียบ ข้อกำหนดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำของคนในชุมชน (โดยได้ดำเนินงานร่วมกับชุมชนต้นแบบ 3 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านหนองแดง ตำบลบ้านจันทร์ บ้านแม่แดดน้อย ตำบลแม่แดด และบ้านห้วยยา ตำบลแจ่มหลวง)

ทั้งนี้ โครงสร้างและความสัมพันธ์ของคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำทั้ง 3 ระดับมีความสำคัญเป็นอย่างมาก แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวแตกต่างจากโครงสร้างเดิมของหน่วยงานภาครัฐที่มีการสั่งการจากระดับอำเภอมายังระดับตำบลและลงมายังระดับชุมชน (คำสั่งจากบนสู่ล่าง) ซึ่งในทางปฏิบัติการดำเนินงานระหว่างระดับอำเภอกับระดับตำบลยังมีการดำเนินงานความสัมพันธ์ปกติของระบบราชการ แต่ในการวิจัยครั้งนี้มีความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ของโครงสร้างตามบทบาทหน้าที่ที่มีการปรับเปลี่ยนใหม่ โดยมีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีระบบเปิดที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างความสัมพันธ์ขององค์กรในลักษณะระบบเปิด นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงระบบย่อย (Subsystem) ต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ประกอบไปด้วย 5 ระบบ ได้แก่ 1.ระบบย่อยเป้าหมายและคุณค่า 2.ระบบย่อยทางเทคนิค หรือเทคโนโลยี 3.ระบบย่อยทางจิตวิทยาสังคม

4. ระบบย่อยโครงสร้าง และ 5. ระบบย่อยการจัดการ เป็นระบบในการประสานงานย่อยทั้งในองค์กร ให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายขององค์กร โดยผ่านทาง การวางแผน การออกแบบโครงการและกำหนดวิธีการควบคุมในการทำงาน (เจริญผล สุวรรณโชติ, 2544: 209) โดยเน้นการดำเนินงานจากคณะกรรมการระดับชุมชนในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือหมู่บ้านของตนเองก่อนที่ผ่านเวทีประชาคมของหมู่บ้านหรือประชุมหารือระดับคณะกรรมการน้ำระดับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหของชุมชนโดยชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม เพราะชุมชนหรือคนในชุมชนมีความเข้าใจและรับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ดีกว่าหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกชุมชน แต่หากปัญหาดังกล่าวมีความจำเป็นต้องดำเนินที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้เปิดเสรีที่ชุมชนเอง คณะกรรมการระดับชุมชนจะร้องขอหรือประชุมหรือร่วมกับทางคณะกรรมการระดับตำบลเพื่อให้เข้ามาสนับสนุนหรือดำเนินการที่เกี่ยวข้อง เช่น การดำเนินงานในพื้นที่เขตป่า หรือการของบประมาณในการก่อสร้างแหล่งน้ำ เป็นต้น หรือปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นส่วนใหญ่ในระดับตำบลที่คณะกรรมการระดับตำบลเห็นว่าจำเป็นต้องดำเนินเป็นวาระในการพัฒนาขับเคลื่อนในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวในพื้นที่ระดับตำบลทางตัวแทนองค์กรปกครองท้องถิ่นที่ถือเป็นคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำในระดับอำเภอจะนำเสนอประเด็นปัญหาของตำบลเข้าสู่คณะกรรมการระดับอำเภอเพื่อให้ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของตำบลที่ส่วนหน่วยในโครงสร้างระดับอำเภอจะมีหน่วยงานทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการฯ เกือบทั้งสิ้น

ดังนั้น การให้ความสำคัญกับชุมชนในพื้นที่ผ่านคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำจะเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมที่ประชาชนในพื้นที่สามารถร่วมลงมือปฏิบัติได้จริงในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวหรือการรับรู้ถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำหรืออื่น ๆ โดยเป็นการดำเนินงานจากชุมชนเพื่อชุมชนที่สะท้อนปัญหาหรือความต้องการไปสู่การกำหนดมาตรการหรือนโยบายระดับท้องถิ่น (ถือเป็นการดำเนินงานจากล่างสู่บน) ที่มีพลังในการขับเคลื่อนในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวหรือการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติป่าต้นน้ำของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง และไม่เป็นการรบกวนแต่การดำเนินงานจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งเท่านั้น แต่หน่วยงานภาครัฐเพียงแค่นี้เป็นเพียงที่ให้การสนับสนุนหรือส่งเสริมหรือการชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือข้อบังคับภายในพื้นที่ รวมถึงเป็นเครือข่ายการประสานงานในการขับเคลื่อนการเสริมสร้างการพัฒนาแหล่งน้ำให้เพียงพอและยั่งยืนในกับคนในพื้นที่อำเภอกลายาณวัฒนา

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์โครงสร้างและบทบาทการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (ระดับชุมชน ระดับตำบล และระดับอำเภอ)

2. การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำบนพื้นที่สูง - การสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนหรือการรวมกลุ่มของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนเป็นประเด็นที่ทางชุมชนได้ตั้งคำถามการกับการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการขาดแคลนน้ำและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน จากการขับเคลื่อนในกระบวนการของภาคประชาชนในพื้นที่อำเภอกัลยาณิวัฒนาต่อการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ หรือการจัดการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรในพื้นที่ในอดีตก่อนมีการจัดตั้งเป็นอำเภอกัลยาณิวัฒนาหรือการมีองค์กรปกครองท้องถิ่นหรือมีหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาในพื้นที่ ถือได้ว่าการรวมตัวกันของภาคประชาชนหรือชาวบ้านในพื้นที่ค่อนข้างมีความเข้มแข็งมาก โดยการขับเคลื่อนผ่านองค์กรที่ไม่เป็นทางการที่มีการรวมตัวกันของตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ที่เรียกว่า “สภาชนเผ่าพื้นเมืองมื่อเงืะคี” (เป็นการรวมกลุ่มของผู้นำหรือแกนนำพื้นที่อำเภอกัลยาณิวัฒนา เช่น ผู้นำทางจิตวิญญาณ (ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ความเชื่อผี) ผู้ใหญ่บ้านกำนัน ผู้นำคนรุ่นใหม่ ผู้นำกลุ่มสตรี ผู้นำการศึกษา (ครู ปราชญ์ชุมชน) และประชาชนในพื้นที่ที่ส่วนใหญ่เป็นชาติพันธุ์ปกาเกอญอทุกชุมชนในอำเภอกัลยาณิวัฒนา” โดยสภาชนเผ่าพื้นเมืองเป็นเสมือนพื้นที่พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดของประชาชนในพื้นที่ที่ประกอบด้วยทุกภาคส่วนทุกเพศทุกวัย เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่ กลุ่มผู้นำทางศาสนา กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ หรือกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น เกือบแทบทุกกลุ่มหรือประชาชนทุกพื้นที่ที่เข้ามามีบทบาทในการพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือหาข้อเสนอร่วมกันในการหาทางออกต่อการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องทุก ๆ ด้านของชุมชน ซึ่งจะเป็นได้ว่าการบริหารจัดการต่อปัญหาต่าง ๆ แม้กระทั่งปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการขาดแคลนน้ำหรือการจัดการที่ดินทำกินของชุมชนพื้นที่อำเภอกัลยาณิวัฒนามีกลไกการสร้างการ

มีส่วนร่วมของประชาชนโดยที่ประชาชนร่วมคิด ร่วมทำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนเองก่อน เพราะส่วนหนึ่งหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ถือว่าเข้ามาในพื้นที่ค่อนข้างน้อยทำให้การส่งเสริมหรือการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรภายนอกชุมชนแทบจะไม่มี ทำให้ชุมชนต้องสร้างเครือข่ายภาคประชาชนและการสร้างความร่วมมือที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในพื้นที่ตนเอง

หลังจากมีการจัดตั้งอำเภอภักดีพัฒนาได้มีการแบ่งพื้นที่อำเภอเป็น 3 ตำบล (ตำบลแม่แดด ตำบลบ้านจันทร์ และตำบลแจ่มหลวง) ทำให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการหรือการแก้ไขปัญหาในพื้นที่มากยิ่งขึ้น โดยการที่พื้นที่ที่มีการจัดตั้งเป็นอำเภอประชาชนได้รับความสะดวกสบาย และได้รับความเท่าเทียมในการดูแลการช่วยเหลือต่าง ๆ จากนโยบายและการปฏิบัติของภาครัฐ แต่ในทางตรงกันข้ามจากการที่หน่วยงานภาครัฐไม่ว่าจะเป็นภาครัฐระดับอำเภอ หรือองค์กรปกครองท้องถิ่นมีบทบาทหน้าที่และอำนาจตามกฎหมายที่เป็นทางการในการดำเนินการในการแก้ไขปัญหาหรือบริหารจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่ กลับทำให้โครงสร้างและกลไกการขับเคลื่อนงานในภาคประชาชนอ่อนแอลงตามไปด้วยและการที่องค์กรภาคประชาชนไม่สามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานในการแก้ไขปัญหาของชุมชนก็ย่อมทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาหรือการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่น้อยลงด้วยเช่นกัน ส่วนหนึ่งที่ทำให้การขับเคลื่อนกลไกขององค์กรชุมชนไม่สามารถดำเนินงานได้เหมือนในอดีต เพราะโครงสร้างหรือกลไกของหน่วยงานภาครัฐที่เป็นทางการได้รับการยอมรับทั้งในด้านกฎหมายและการปฏิบัติการ ด้านบุคลากร หรือด้านงบประมาณ ทำให้การดำเนินงานขับเคลื่อนในกลไกขององค์กรชุมชนถูกมองว่าเป็นการดำเนินงานแบบไม่เป็นที่ยอมรับและเป็นการดำเนินงานที่ตรงกันข้ามกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ การแก้ไขปัญหาของหน่วยงานภาครัฐ 10 ปีที่ผ่านมาโดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำในพื้นที่ก็ยังไม่มีการบริหารจัดการที่ดีหรือการสร้างการมีส่วนร่วมที่ทุกภาคส่วนหรือประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือร่วมรับผิดชอบต่อปัญหาดังกล่าวได้จริง ดังหลักการของการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนโดยเฉพาะประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากที่สุดในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งได้มีระบบถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนาควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดค้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน (ไกรวิทย์ พวงงาม, 2545: 8) และยังมีความสอดคล้องกับการวิจัยของ (มรุธาธีร์ รักษาดีเจริญ, 2560) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำทางการเกษตรอย่างยั่งยืนของชุมชนในลุ่มน้ำลำเชียงไกร พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในการประสานงานและในการส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการเข้าร่วมในการทำประชาพิจารณ์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามผลในด้านการทำงานผลการ

ดำเนินงานนั้น มีอิทธิพลทางอ้อมต่อความยั่งยืนของชุมชนในลุ่มน้ำ (มูธาอีร์ รักชาติเจริญ, 2558) อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ หรือการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่จำเป็นต้องมีกระบวนการหรือกลไกของสมาคมเผ่าพื้นเมืองมื่อเจ๊ะคี เข้ามาเป็นกลไกการขับเคลื่อนหลักในการเป็นพื้นที่พูดคุยหรือการกำหนดความต้องการหรือการร่วมแก้ไขปัญหของชุมชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาทำหน้าที่ในการคอยให้การสนับสนุนส่งเสริมและรับฟังกระบวนการดำเนินงานของชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนกลไกการสร้างการมีส่วนร่วมทั้งของภาคประชาชนและของภาครัฐ (รัฐส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น) จะต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กันอย่างเป็นคู่ขนานในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหการขาดแคลนน้ในชุมชนบนพื้นที่สูงและการบริหารจัดการในด้านอื่น ๆ ทั้งหมดของชุมชน (นพวรรณ บุญธรรม สุรพล ดำรงกิตติกุล และ ไกรสิทธิ์ พิธิษฐ์กุล, 2558)

ดังนั้นการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของพื้นที่ชุมชนก็จำเป็นต้องให้คนในชุมชนมีบทบาทหน้าที่และเป็นผู้ปฏิบัติการหลักที่เป็นพื้นที่ของชุมชนจริง ๆ ผ่านองค์กรภาคประชาชน หรือที่เรียกว่า “สมาคมเผ่าพื้นเมืองมื่อเจ๊ะคี” ที่ชุมชนจะสามารถพึ่งพาตนเองก่อนโดยไม่รอแต่ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐเพียงอย่างเดียว ขณะที่หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานภาคเอกชนทั้งในและนอกพื้นที่จะต้องเป็นหน่วยงานสนับสนุนและส่งเสริมในการดำเนินงานของภาคประชาชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการขับเคลื่อนการพัฒนาในพื้นที่ แน่นอนว่านอกจากสามารถสร้างกลไกการมีส่วนร่วมในพื้นที่ยังสามารถแก้ไขปัญหการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำหรือปัญหาอื่น ๆ ของชุมชนในพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน รวมถึงเป็นการดำเนินโดยประชาชนและเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง

unสรุป

จากการวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นว่าการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญต่อคนในชุมชนบนพื้นที่สูงทั้งด้านอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งการกำหนดกฎ กติกา และระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเป็นกลไกหนึ่งที่ต้องสร้างการรับรู้ร่วม และการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนเพื่อเป็นมติของชุมชน โดยผ่านเวทีประชาคมของชุมชนในการรับรองกฎระเบียบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนและได้ดำเนินการกำหนดกฎระเบียบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีส่วนร่วม การสร้างความเข้าใจและพื้นที่การพูดคุยของชุมชนในการสะท้อนปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน จนสามารถเกิดการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง อำเภอภักดีนิคมพัฒนา โดยสามารถแบ่งกระบวนการหรือขั้นตอนการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำ ทั้งหมด 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1. การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและอุปสรรคภาพรวมของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง 2. การวางระบบกลไกความร่วมมือของหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่ 3. การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ระดับตำบลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง 4. การสร้างจิตสำนึกร่วมและการมีส่วนร่วมของ

ชุมชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่า) 5. การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยการประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่ และ 6. แนวทางการดำเนินการตามระเบียบและกฎหมายในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่เขตป่าสงวน ส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบายควรวางระบบกลไกการดำเนินงานร่วมกันขององค์กร หน่วยงาน หรือภาคประชาชนในพื้นที่ที่มีความจำเป็นและสำคัญต่อการปฏิบัติการในพื้นที่ชุมชนบนพื้นที่สูงที่พื้นที่เกือบทั้งหมดอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยเน้นกลไกเชิงพื้นที่ที่เป็นผู้ดำเนินงานหลักร่วมกันหน่วยงานในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน (ผู้นำที่เป็นทางการและไม่ใช่ทางการ) กลุ่มเครือข่ายในการจัดการลุ่มน้ำ และประชาชนในพื้นที่ที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนตามข้อตกลงของชุมชนที่มีระเบียบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน ที่สำคัญควรสร้างจิตสำนึกของประชาชน และการดูแลป่าต้นน้ำโดยน้อมนำศาสตร์พระราชาเป็นแนวทางด้านการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ เพื่อดำเนินการจัดระบบการใช้น้ำหรือการทำข้อตกลงที่เป็นทางการหรือเป็นลายลักษณ์อักษรในการบังคับใช้ได้ภายในชุมชนอย่างจริงจัง ขณะเดียวกันต้องสร้างการมีส่วนร่วมของทุกคนในพื้นที่ ทั้งองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกำหนดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ และยังรวมถึงการดูแลอนุรักษ์แหล่งน้ำหรือป่าต้นน้ำของชุมชนอย่างต่อเนื่องที่เป็นไปตามข้อตกลงหรือแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น การดำเนินการดังกล่าวทำให้เห็นชัดเจนว่า “การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนบนพื้นที่สูง” สามารถช่วยสร้างความเข้าใจและลดความขัดแย้งในการจัดสรรการใช้น้ำในพื้นที่ของชุมชน หรือชุมชนข้างเคียงได้เป็นอย่างดีและสร้างความยั่งยืนของการใช้น้ำในระดับพื้นที่อย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน) ที่เล็งเห็นความสำคัญของการวิจัย และอนุมัติทุนสนับสนุนการทำวิจัยประจำปี พ.ศ. 2561 รวมถึงความช่วยเหลือและคำแนะนำตลอดช่วงระยะเวลาของการวิจัย

รายการอ้างอิง

- โกวิทย์ พวงงาม. (2545). **การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**. ม.ป.ท.
- คณะกรรมการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ. (2558). **แผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ**. สืบค้น 15 เมษายน 2563, จาก <http://irre.ku.ac.th/rreport/pdf/บทสรุปผู้บริหารแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ.pdf>
- เจริญผล สุวรรณโชติ. (2544). **ทฤษฎีบริหาร**. กรุงเทพฯ : อักษรไทย.
- ดวงพร อ่อนหวาน ธนบดีรินทร์ วงษ์เมืองแก่น ถวิล บุญมา. (2556). **การพัฒนาแนวทางการจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคของชุมชนบ้านดงสามหมื่น ตำบลแม่แตด อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่** (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาภาคพายัพ.

- ทรัพยากรน้ำ, กรม. (2560). **สรุปผลการป้องกันและบรรเทาสถานการณ์ภัยแล้ง 2559-2560**. สืบค้น 15 เมษายน 2563, http://mekhala.dwr.go.th/imgbackend/doc_file/document_125313.pdf
- นพวรรณ บุญธรรม สุรพล ดำรงกิตติกุล และไกรสิทธิ์ พิธิษฐ์กุล. (2558). การพัฒนาระบบและกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคของชุมชนรอบพื้นที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ. **วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต**. 4(1); 60 - 74.
- มูธาธิร์ รักษาติเจริญ. (2558). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำทางการเกษตรอย่างยั่งยืนของชุมชนในกลุ่มน้ำลำเชียงไกร. **วารสารวิจัยและพัฒนาวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์**, 10(1), 76 - 87.
- แม่โจ้, มหาวิทยาลัย วิทยาลัยบริหารศาสตร์ (2560). **บทสรุปการสร้างกระบวนการทัศน์การบูรณาการแผนงานผ่านองค์ความรู้ภูมิปัญญาชุมชนและการสร้างพื้นที่ทางจิตวิญญาณเพื่อปกป้องอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2556). **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ. (2562). **คืนชีวิตให้อำเภอแจ่ม**. สืบค้น 15 เมษายน 2563, จาก <https://www.mhesi.go.th/main/th/knowledge/165-practical-rad/8116-2019-05-02-07-01-20>.
- อัจฉรา พิเลศ และ วุฒิศักดิ์ ทะนวนรัมย์. (2561). การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรน้ำสู่ความยั่งยืนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแก้ง อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม. **วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต**. 6(2), 453 - 462.